

ACC. N.R. M. 7677:1-19.

Landskap: Småland. Upplecknat av: P.O. Bondeson.
Härad: Södra Möre Adress: Lesjöfors.
Socken: Gullabo Berättat av: upptecknaren.
Uppteckningsår: 1941. Född år 1884 i Gullabo.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Lin och dess beredning i äldre tid.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N.R. M. 7677:7.

Lin och dess beredning.

Sedan gammalt bereddes lin i trakten till vävnader av olika slag.

Lin heter här to eller tor tō det sistnämnda med

hörbart r-ljud förekommer icke. Åkern, där linet sådes kallades tolund tōglund

likaså är de olika produkterna av linet benämnda av to. Ex. linfrö, tofrö tōfrö linlock, tolock tōlock, linrepa, torepa tōrēpa lingarn, togarn tōgān etc.

Själva vävnaden av lin lin får däremot aldrig någon benämning med to eller tor. Det kallas lintyg lin tyg eller linnväv

linvär För övrigt gavs namn åt efter det garnmaterial varav det tillverkades. Skätfall gitfal (skäktavfall) gitfal eftersom det var en slags avfallsprodukt vid skäktningen. Av det spanns skätfallsgarn

gitfalsgān även kallat tåggarn

då det innehöll en del grövre tågor och ~~men~~ skävor. Väven av detta

skätfallstyg gitfalstyg eller skätfallsväv gitfalsväv kallades

varav man gjorde skätfallishandukar gitfalshanduka

som var ovanligt hårdare och sträva tills skävorna efter åtskilliga tvättningar försunnit.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N.R. M. 7677:2.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Utom handdukar och lakan o.d. tillverkades även kläder av lin, förutom underkläder, skjortor och särkar, gjordes gångkläder för så väl män som kvinnor. Ett par linnebyxor ingick nästan alltid i den natrurförmån som tjänaren, drängen, utom den kontanta lönen alltid betingade sig, då han stadde sig, och likaså erhöll pigan bl. a. som lön även 1 eller två särkar. Nerdelen av särken eller särkas skänket särkashängket gjordes vanligen av skätfallsväv.

Tåpprevsgarnet var till kvaliteten något finare och mjukare än det förutnämnda och användes till finare vävnader.

Tåggarnet tåggn var det finaste linnegarnet och spanns av den bästa kvaliteten. Garnet kallades tvinnatråd tvinnatråd och var av bästa beskaffenhet. Av deh vävdes också det finaste lin-tyget till dukar och kläder. Att använda underkläder av grovt lin-nytg var naturligtvis påkostande, då de var nya, hårdare och vassa. De kändes som en lindrig tagelskjorta, men på grund av sin billighet, måste de tas i anspråk av fattigt folk. För övrigt hörde till ordningen att ingen fick klanka på klädernas beskaffenhet. Längre fram i tiden då man lärt sig tillverka mjukare linnetyper och väl-

ACC. N.R. M. 7677:3.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ständet ökats, gjorde man sina underkläder av dylik vävnad. Man
frångick den gamla metoden att, då det gällde kvinnoplagg, göra den
övre delen av särken av finare linneväv och den nedre av grövre.
I stället gjordes hela plagget av den finare kvaliteten, men som
ett svagt rudiment av den gamla grova nerdelen fastsyddes strax
*d*nefom höften på linnetyget ett litet stycke grövre vävnad. Detta
egedomliga mod bibehölls i trakten ända fram till mitten av förra
århundradet och något in på 70 och 80-talet.

På våren, då man satt potatisen, såddes linet. Man sådde to på en
därtill iordningställd åker eller del av en åker, som sen hela ti-
den, tills någon annan växt upptog platsen, kallades tolendet.

Då to(r)et natt en viss höjd skulle det rensas från ogräs. Det
kallades att rönsa to *rönsa to*. Då rensades hert det van-
ligast förekommande ogräset såsom mäll (svinnmälla), länggröt (kvick-
rot), våtarv och mjölkstistel. På eftersommaren eller tidigt på hös-
ten skördades linet. Då lejde man arbetare både män och kvinnor
om tolendet var stort för att ryska to *ryska to*.
Toet rycktes upp för hand och då man fått så pass mycket som man

ACC. N.R. M. 7677:4.

4

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

kunde hålla i en hand hade man ett handmål

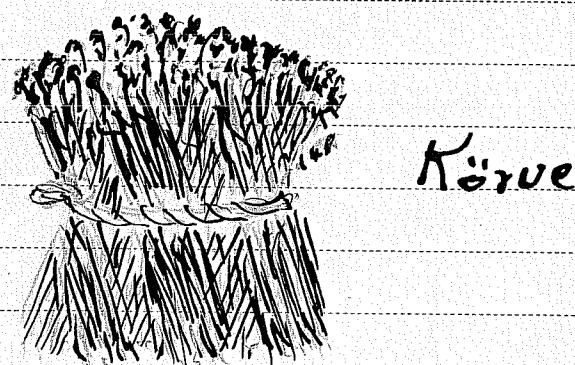
hägnamål

Det delades i två delar som knöts ihop till ett band och lades på marken och så fortfor uppryckningen handmål efter hanmål, som placerades korsvis över varandra, tills man fick en full kärve eller körve

fæderhu

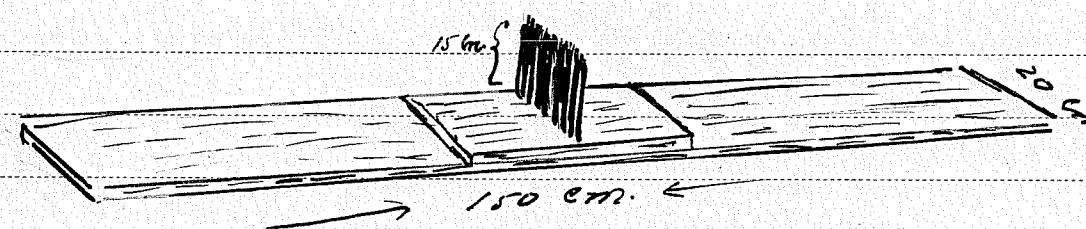
som linkärven kallas till skilnad

från en dylik av säd som alltid benämnes kärve eller nek. De olika handmålen måste hållas isär, för att ~~man~~ fättare ~~skulle~~ kunna handskas med linet i fortsättningen. Då man ryckt upp linet och bundet i körvor, ställdes dessa upp en och en över hela tolandet och fickstå några dagar och torka, varefter de lastades i en höhäck och kördes hem till logen för att repas.

De runda fröhusen hos linet kallades knöppor. Ental knöppel eller knöppla knöpla, pl. knöppta

Man repade linet i en linrepa, torepa töripa och skilde då fröhuset från plantan. Torepan utgjordes av en bred planka eller bräda på mitten försedd med en grov kam bestående av långa, kraftiga järntenar, mellan vilka man drog toppen av linet och på så sätt skilje knöpporna från växten. De som repade var vanligen två och satt grensle över repan vända mot varandra. Man tog ett handmål åt gången och då man repat det lades det ordentligt tillbaka på det iordningsställda bandet. Då körven löstes upp för att repas, tog man försiktigt av bandet först, löste upp det och ~~repade~~ knöt åter ihop det för att använda det till den repade körven.

Linrepa. Ugefärliga mätt.

ACC. N.R. M. 7677:6.

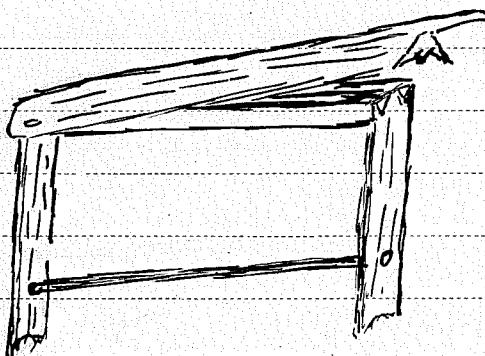
6

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

När linet repats och befriats från knöpplorna, lastades det åter i en höhäck e.d. och kördes ut på en stubbåker eller avslagen klövervall där det breddes ut för att rötas. Knöpplorna lades upp på en luftig vind för att torkas och sedan tröskas med slaga. Rötningen tog längre eller kortare tid beroende på om väderleken var torr eller fuktig. Under vanliga förhållanden var linet färdigt rötat efter 3 till 4 veckor. Det rüfsades då tillsammans och till handmålen togs ingen hänsyn, fast man samlade ihop det så ordentligt som möjligt med alla rotändar åt samma håll. Nu var det således färdigt att bråkas, bråtas bråtas som termen lydde, och fördenskull ställde man till med bråtol bråtol och bjöd grannarna till detsamma. Linbråkningen skedde vid torkugnen eller bråtugnen bråtugnen som den också kallades och varje by hade en gemensam sådan som varje hushåll i tur och ordning använde. Vidibråkningen skötte en kvinna om torkningen och bråkan sköttes av en karl. Hade man mycket lin att bråka budades flera män till bråtölet. De hade då med sig en bråka varje man, ty så stort antal bråkor förfogade ingen enskild person över.

Den kvinna som skötte torkningen överlämnade ett litet fång torkat lin till varje karl. Det var alldeles lagom för att bilda en lock, linlock, tolock *töslak* När locken bar färdigbråkad och skävorna avlägsnade så fullständigt som möjligt, vred man ihop tågorna till en lock och så var den procedur som kallas bråkning färdig. När arbetet vid torkugnen verftällts, fraktades linlockarna hem och lades in i ett skjul eller en loge för att skäktas, och arbetarna samlades för att fägnas med mat och brännvin hos husbondfolket. Man pratade och glammade och gjädjen stod högt i tak. Då det kvällades vandrade deltagarna i bråtölet hem med bråkorna på nacken mer eller mindra stimulerade av den svenska nektarn, som alltid måste finnas vid varje öl om det var fråga om gravöl, kvastöl, byköl etc.

Bråta med bråtlock.

ACC. N.R. M. 7677:8.

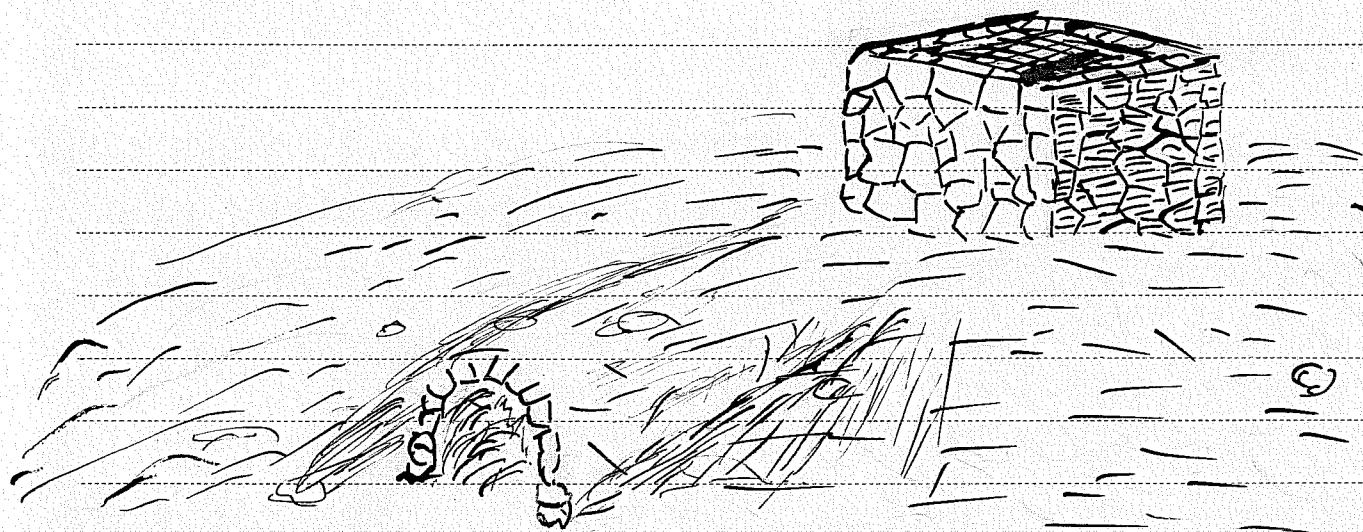
Bråtan var helt av trä. Upptill bestod den av 3 på kant ställda spjälar
spjälor till vilka passade en em enarmad hävstång, i vars fria ände var ett handtag med vilket man förde hävstången eller bråtlocket, som det kallades, upp och ned. Bråtan verkade således som ett par
par käftar mellan vilka linet bråkades. Den var omkring 80-100 cm.
hög och lika lång med en bredd av 20 cm. Nedre delen var de båda
^{hölls} gavelstycken samman en strävare över vilken man lade stora stenar
för att bråtan skulle stå stadigt.

Bråtugnan var uppmurad av grästen och murbruk och övre delen en decimeter från kanten var försedd med spjälverk av störar för att hindra linet att fall ner till bottnen på ugnen. På spjälarna eller träd trägallret placerades linet för att torka. Det tog endast en kort stund ifall värmen var god. Från ugnehs botten ledde en rökgång ut i det fria. Torkugnen byggdes på kulle och rökgången eller galten, som den kallades, löpte ut vid sluttningen av kullen eller backen. I galten mynnade eldades och de varma rökgaserna trängde ut genom ugnen och gallret och uppvärmda linet, torkade det. Den som nu far genom trakten lägger märke till de raserade torkugnarna här och

ACC. N.R. M.

7677:9.

var, vilket tyder på att linodlingen gått tillbaka betydligt i
denna del av landet på de 50 senaste åren.

Galten bestod av ett omkring 2 meter långt valv av sten och var
täckt med jord.

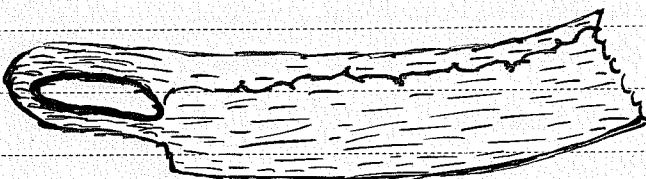
9

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N.R. M. 7677:10.

LUND'S UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Bråkningen verkställdes vanligen under oktober månad och någon dag efter anordnades sköktöl *fjätel*. Då samlades de anmodade kvinnorna till gården där skäktölet skulle hållas. Alla var utrustade med skätträ av vilka somliga var hundraåriga, vackert ornamenterade och målade och hade gått i arv från mor till dotter i flera generationer. Skäktträet *fjädra* pl. gjordes av bok *bok* till formen likt en bred kniv omkring 50 cm.

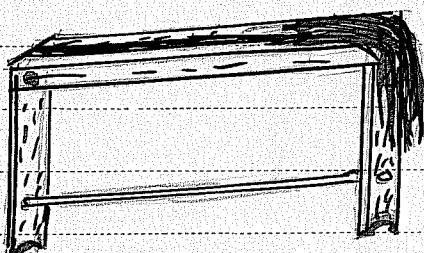
Skätträ *fjädra* av bok.

Själva handtaget hede kunde ha olika form och utseende. Somliga som teckningenutvisar andra med konstkicklighet utsirade.

Då man skäktade lyfte man av bråtlocket från bråtan och lade lin-
locken ~~totten~~ på bråtan, så den hängde ner mot kortssidan och bearbetades
med skäktträet. Skävor och skäktavfall föll ned på golvet och upp-
samlades och spanns till skäktfallsgarn *seitfalsgarn*
det var grovt och hårt och användes till grövre linnevärnader, som
förut omtalats. Själva arbetet utfördes på en loge eller ett skjul,
och medan arbetet pågick, var munlädret i livlig verksamhet. Då var
det många som blev "oppätna" *äpatena* förtalade och skval-
lerhistorierna relaterades från arbetets början till slut.

Som avslutning bjöds på förtäring, kaffe och kakor (vetebröd) och
även brännvin. Husmodern brukade vid skäktölet ta undan em vacker
och långtågig lock avsedd till prästen som på den tiden fick en
del av sin lön in natura. i

Bråka med avtaget
lock och använd vid
skäktning.

Arbetet utfördes sittande.

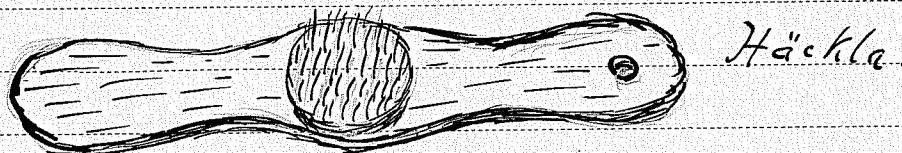
Med vänster hand höll
man locken och i den
högra skäktträet.

ACC. N.R. M. 7677:12

12 a

LUND'S UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

När linet var skäktat, skulle det häcklas, ifall man ville ha fina
tågor till prima garn. Häcklingen utfördes på häcklan. En dylik
fanns liksom torgöra i varje gård. Hade man ingen, fick man låna sig fram
och det gick vanligen mycket bra. Arbetet utfördes av 1 person.
Häcklan var 60 - 70 cm. lång, förfärdigad av en bräda 15 cm. bred.
På mitten satt en cirkelrund taggställning, genom vilken linet dras
för att få bort det kortaste och grövsta delarna.

Linet räknades i limmar och 1 limme var lika med 25 lockar. Till
storleken var lockarna ungefär lika. Efter skäkning och häckling var
var linet färdigt att spinnas till garn. Det var kvällsarbete för
pigor och hemmadöttrar under vintern. Locken telades isär, och man
tog så mycket som kunde placeras på tenen eller tottatjugan.
Det kallades enlintott eller bara tott

ACC. N.R. M. 7677:13.

12 b.
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Den fastsattes på en tjugliknande tene tottatjungan *tötatförgjuta*
av en flerklynnig trägren eller litet stamträd.

Somliga kvinnor var särskilt omtalade som skickliga spinnerskor

När rullen var fullspunnen, nystades tråden upp på en härv *härvel*

och så hade man ett garn *garn*.

När man kommit så långt, att man fått garn av linet, så skulle det
bykas för att bli rent och mjukt. Då ställdes till med byköl

tjököl. Att byka garn var betydlig mödosammare än byka klä-
der, och därför brukade kvinnorna, som förestod bykölet, kungöra att
den eller den kvällen skulle byköl hållas, och då samlades både

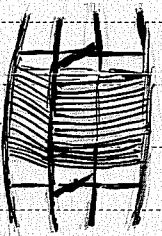
~~Manlig och kvinnlig ungdom~~ dit för att hjälpa till med byken, att
eldas under grytan och ösa lut över garnet. Ju flera grytor som östes
bättre
desto karftigare blev luten och garnen *bykta*.

Bykölet började på kvällen, sedan alla andra sysslor undanstöks,
och pågick hela natten. Under tiden som luten kokte lekte man och
sjöng visor och berättade lustiga histerfier. Frampå natten traktera-
des deltagarna med vad huset hade att bjuda på. I den tidiga
morgonen var bykölet slut och deltagarna vandrade var en till sitt.

Garnbyk liksom byk i allmänhet skedde på följande sätt. I ett bykkar lade man ett lager an hankar häigrar så att hela bottneh var täckt. På detta hanklager placerades några säckar med björkaska av vilken luten skulle urlakas. Över askssäckarna lades garnen tätt pacakde i lager upp till karets kant och så var själva bykkaret iordningsställt. I grytan slog man vatten till brädden och eldade på med ved och fåraris fågraris, tills det kokade. Då satte man en tapp i bykkarets avrinningshål vid nedre kanten av karet och så slog men på av det kokande vattnet till karet fyllts. Det fick sedan stå och dra, varefter man tog bort tappen och lät det lutaktiga vattnet rinna ner i en balja under tapphålet. Bykkaret stod på enställning $\frac{1}{2}$ m. över golvet. Från baljan östes luten över till grytan för att kokas upp och från grytan till karet, och denna cirkulation fortsattes under hela bykningen och för varje gång luten passerade karet med askssäckarna, dess starkare blev den. När garnet var färdigbykt, togs det upp och sköljdes i rent vatten och hängdes ut till torkning, och det var nu färdigt att användas. Det hängdes då upp på en nystvinda nystvin och nystades

upp eller spiltades (spolades) till tutor för öv ~~öv~~ eller inslag i väven. Man använde ~~X~~ garnet även till varp eller ränning och det var förenat med drygt arbete att sätta upp en väv. Man vävde tvåskäft, tvåskäft *träskäft* och fyrskaft, fyrskaft *fyrskäft* det senare till dukar och servetter etc.

Först gjorde man iordning varpen. Garnet bommades *bommades* d.v.s. vindades upp på fyrkantiga ställningar, bänkar eller stolar, kallade bommar. Bommen hängdes på en axel och roterade i horisontal-läge, då man bommade och lyftes sedan av och ställdes vertikalt, då man varpade. Den hade en höjd av omkring 50 - 60 cm. och 30 cm. i fyrkant.

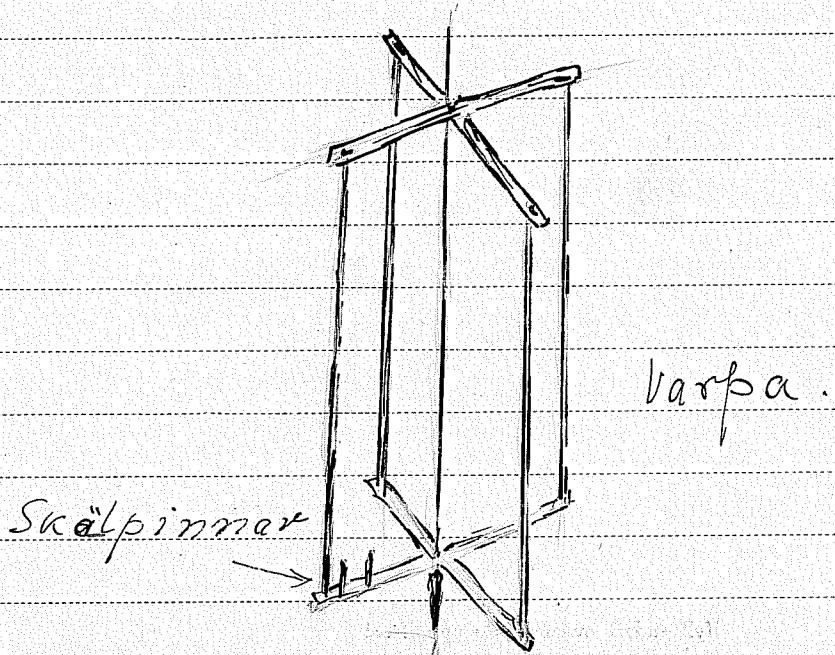
Bom med varp.

ACC. NR. M.

7677:16.

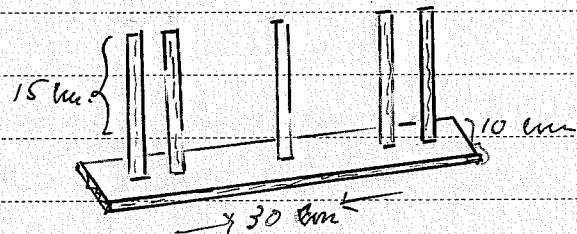
Då man bommat garnet, letades varpan fram och ställdes upp. Den låg vanligen hopfälld i ett skjul eller på en vind och togs fram då man skulle varpa. Den sattes upp antingen inne i boningsrummet, om man ej hade någon annan plats eller också på en vind eller i drängstugan.

I de äldre bondgårdarna kunde man därför se en trähylsa som spår för varpan att löpa runt i fastsatt vid en av takets sparrar och klistrad eller målad i samma färg som taket. Något motsvarande hål i golvet fanns inte utan en bräda, låda e.d. fick tjänstgöra som underlag.

Efter varpningen sölvades, silvades silvradas väven. Sölv var knuten hemma i en sölvstol. Sölv och vad därtill hör uttalas silv

sölv sölvstol sölvstol sölvkäpp silvafälep

Ett sölv var knutet i 4 öglor, en i vardera ände varigenom sölvkäppen trädde och 1 på mitten genom vilken varptråden löpte.

När sölvningen var klar, skulle man skeda fela väven, trådar na trädas genom vävskeden. Det var liksom sölvningen ett petarbete, som fordrade noggrannhet och tog lång tid i anspråk, särskilt då det gällde finare vävnad och man använde fintändade ~~vävsked~~ vävsked.

Vävskeden indelades i bund och den längsta förekommande var adertonbunds skeden. Bred som en adertonbundssked ätanbensfē, var ett gängse uttryck i orten för något ovanligt brett ex. om höfterna.

Då man skedade väven använde man en skedsticka fästka
s-formig och tillskuren av en tunn björksticka. Den sattes mellan
vävskedehehs tänder och tråden drogs genom med dess tillhjälp.

Men innan både sölyning och skedning kunde utföras, måste naturligtvis väven vara revad retrad, det är upplindad på vävstolens bakre kavel, bakreven bäckiven, då man använde vävstickor för att skilja de olika varven åt. (Vävstolen med dess tillbehör är ett avsnitt för sig och kan få sin särskilda beskrivning sedan.) Under allt arbetet med varpen var man noga med att inte skälet blev tilltrasslat. När därför rönningen togs av varpan och ur skälet sattes två käppar i skälet och bands tillsammans för att hålla det hela i ordning. De kallades skälkäppar fäthägpa.

Vävningenutfördes på lediga stunder och då väderbleken tvingade folk att vara inomhus. Tidigt på våren skulle linneväven vara slut.

När den var färdig klipptes den av och knöts ihop och togs ner.

Man lindade upp hela långa väven och bredde ut den på den ännu knappt bortsmälta snön, där den fick ligga någon vecka för att blekas. Efter blekningen var väven färdig att tas i bruk till kläder

ACC. N.R. M. 7677:19.

LUND'S UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

eller vad den för övrigt var avsedd att användas till. Hade man således inte mera att väva för den gången togs vävstolen ner och sattes undan för kommande behov. Hade man trångt om utrymmet, kändes det angenämt att få bort den stora skrymmande vävstolen. Många hade inget annat rum än själva boningsrummet eller köket att ställa vävstolen i och för dessa var det en befrielse att bli kvitt den. Därför säger man ofta, när man sluppit ifrån något otrevligt, som verkat hemmanande i ett eller annat fall e.d. "Det kändes som att få ut vävstolen." eller "Det var lika roligt som att få ut vävstolen." Linfört hade ingen större användning i hushållningen. Det maldes och användes till foder, fast inte i större utsträckning. För övrigt ordinerades linförvälling åt personer med dålig mage. Kloka gubbar och gummor hade växten upptagen i sin "farmakopé". Följande gåta att gissa, framsades om linfröet: "Svart som en loppa och flat som en lus, kläder hela jorden och konungens hus." Vad är det för något? Svar: Linfröet.